

Kuva: suomalaisen.com

Yliopisto seitsemän kukkulan kaupungissa

Vesa Vares: *Turun yliopiston historia, osa 1: Kansallinen tehtävä 1920–1974 ja osa 2: Monimuotoisena maailmalle 1974–2020*. Turun yliopisto 2020.

Vanhan hyvän perinteen mukaan merkittävällä kaupungilla on seitsemän kukkulaa. Näin on Turunkin kohdalla. Luontevasti tähän kuuluu myös yliopistokaupungin rooli. Yliopisto on Turussa ollut vuosina 1640–1827 ja uudestaan vuodesta 1918 alkaen, jolloin perustettiin Åbo Akademi. Pian sen jälkeen, vuonna 1920, perustettiin Turun Suomalainen Yliopisto, nykyinen Turun yliopisto. Vaikka autonomian aikana yliopisto siirrettiin uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin, Turku on kaiken kaikkiaan ollut yliopistokaupunkina Helsinkiäkin pitempään. Nykyään Turun yliopisto sijaitsee yhdellä kaupungin seitsemästä kukkulasta, joka on saanut nimekseen Yliopistonmäki (ent. Vesilinnanmäki, ent. Ryssänmäki).¹

Satavuotisjuhlaansa Turun yliopisto vietti vuonna 2020. Satavuotisjuhliin ilmestyi yliopiston poliittisen historian professorin Vesa Varesen kirjoittama yli 1000-sivuinen historiateos. Turun yliopisto on aikaisemminkin pitänyt hyvää huolta historiansa kirjoittamisesta. Kaarlo Jäntereen tutkimus yliopiston perustamisvaiheista ilmestyi vuonna 1942. Sitä seurasi Tauno Perälän kirjoittama kaksiosainen historiateos (1970, 1977). Saini Laurikkalan ja Eero K. Neuvosen kirjoittama yliopiston kirjaston historiikki ilmestyi vuon-

na 1970, Kimmo Ketosen kaksiosainen ylioppilaskunnan historia ilmestyi vuosina 1997–2001 ja Vesa Varesen Turun Suomalaisen Yliopistoseuran historia vuonna 2017. Vuonna 1970 ilmestyneessä Mikko Uolan toimittamassa yliopiston opettajien ja virkamiesten matrikelissa on lueteltu myös asianomaisten henkilöiden julkaisut. Lisäksi on runsaasti muuta kirjallisuutta yliopiston laitoksista ja keskeisistä professoreista.

Jäntereen ja Perälän esitysten ohella Varesen teos perustuu yliopiston hallintoa koskevaan arkistomateriaaliin, jonka määrä on vaikuttava. Lähdeaineistoon ovat kuuluneet myös rehtorien etenkin lukuvuoden avajaisissa pitämät puheet, joita historiateoksessa siteerataan varsin laajasti. Lisäksi Vares on jonkin verran haastatellut yliopiston edustajia ja hänellä on ollut käytössään myös keskeisten toimijoiden kirjeenvaihtoa. Kirjeet saattavat paljastaa kirjoittajansa todelliset ajatukset tai ainakin ensi hetken spontaanit reaktiot, joita ei ole voitu aikanaan julkisesti ilmaista. Vares on ottanut huomioon myös lehdissä, etenkin *Turun Sanomissa*, käydyn yliopistoa koskevan keskustelun ja eräitä yliopiston johtotehtävissä olleiden muistelmateoksia.

Kahteen osaan jakautuvan historiateoksen osien ajallisen taitekohtana on vuosi 1974, jolloin alun perin yksityisenä toiminut yliopisto, ”Vapaan kansan lahja vapaalle tieteelle”, muuttui valtionlaitokseksi. Muutoksen myötä isolla kirjoitettu sana yliopisto muuttui pienellä kirjoitetuksi (Suomalainen-sana oli jo varhain pudotettu pois). Toiminnallisesti muutos ei ollut suuri, sillä valtio oli jo pitkään ollut yliopiston tärkein rahoittaja.

Yksityisen yliopiston aika

Ensimmäisessä osassa esillä ovat yliopiston perustamiseen johtanut kehitys ja alkuvaiheissa keskeisesti vaikuttaneet henkilöt, kuten myöhempi pääministeri T. M. Kivimäki, hovioikeuden presidentti A. A. Käpy, päätoimittaja K. N. Ranta-

kari ja myöhempi historian professori Uno Ludvig Lehtonen. Alkuvaiheissaan yliopistolla oli onnea sikäli, että sen professorikuntaan saatiin eteviä tiedemiehiä, kuten J. G. Granö, Eino Kaila ja Väisälän veljekset Kalle ja Yrjö. Yliopisto saattaa myös ylpeillä sillä, että siinä toimi samaan aikaan maan tunnetuin runoilija, kotimaisen ja yleisen kirjallisuuden professori V. A. Koskenniemi ja merkittävimpään prosaisteihin kuulunut ylikirjastonhoitaja Volter Kilpi.

Kirjallisuuden virka oli perustettu lahjoitusvarojen turvin sillä ehdolla, että virkaan nimitettäisiin juuri Koskenniemi. Nimitys oli varsin poikkeuksellinen myös sikäli, että Koskenniemellä oli vain maisterin tutkinto eikä hänen kirjallisuutta käsitellyt tuotantonsa edustanut tutkimusta vaan kritiikkiä ja esseistiiikkaa. Koskenniemi osoittautui kuitenkin kyvykkääksi hahmoksi rehtorina, joka myös kuuluisana runoilijana toi omaa hohtoaan yliopistolle. Henkilöhakemiston sivunumeroluettelossa Koskenniemi on aivan kärjessä sivuuttaen monet rehtorit ja kanslerit. Vastaava tilanne on jopa Kimmo Ketosen ylioppilaskunnan historiassa. Maininnan olisi ansainnut, että yliopiston ensimmäinen väitös tapahtui juuri Koskenniemen oppiaineessa. Koskenniemi itse toimi vastaavattäjänä Mikko Saarenheimon puolustaessa vuonna 1924 väitöskirjaansa 1880-luvun suomalaisesta realismista; kustoksena toimi Eino Kaila.² Ensimmäisenä naisena Turun yliopistossa väitteli Sirkka Salomaa vuonna 1945 aiheenaan psykologia.³

Koskenniemen ohella akateemikoiksi on Turun yliopistosta nimetty Eva-Mari Aro, Olavi Granö, Sirpa Jalkanen, Tauno Nurme-la ja Yrjö Väisälä sekä historiateoksen ilmestymisen jälkeen Kaisa Häkkinen, mitä voidaan yliopiston kokoon nähden pitää suurena määränä. Nobelin palkintoa ei yliopiston tutkijoille ole herunut, mutta kemian nobelisti Stefan Hell on tuonut esille kiitollisuutensa

Turussa viettämästään tutkimusajasta ja sen virikkeistä.

Alkuaikojen omituisin vaihe koettiin, kun kansleri E. N. Setälä halusi muuttaa yliopiston tutkimuslaitokseksi. Rehtorina toimineen Koskenniemen ja eräiden muiden myötävaikutuksella tämä suunnitelma torjuttiin (kiistan yhteydessä Koskenniemi erosi rehtorin toimestaan, mutta Setälä jatkoi yritystään äkilliseen kuolemaansa saakka).

Aukuksi Turun yliopisto oli nimeään myöten juuri suomalainen, suomenkielinen yliopisto, vastapainona kaupungin ruotsinkieliselle yliopistolle. Kielikysymys osoittautui intohimoja herättäväksi esimerkiksi virantäyttäjien yhteydessä. Erityistä ahdaskatseisuutta edustivat Väisälän veljekset.⁴ Tämä tuli esille varsinkin arkeologian professuuria täytettäessä, jolloin Juhani Rinteen valintaa vastustettiin viittaamalla muun muassa hänen vaimonsa ulkomaalaisuuteen (virka jäi tuolloin täyttämättä). Jossain määrin yliopiston toiminnassa esiintyi ajan ideologian myötäilemistä. Selvimmin se tuli esille rehtori Koskenniemen syyskuussa 1930 pitämässä puheessa, jossa hyväksyvästi otettiin kantaa Lapuan liikkeen puolesta.

Historiateoksen ensimmäisen osan keskeiset teemat ovat kansallisten kysymysten ohella kasvu, rakentaminen ja talous. Yliopisto oli aloittanut vain kahtena tiedekuntana (humanistinen ja luonnon-tieteellinen), mutta lähes alusta pitäen oppiaineiden määrää lisättiin ja keskusteltiin uusien tiedekuntien perustamisesta jatkuvista taloudellisista vaikeuksista huolimatta. Kolmannen tiedekuntansa yliopisto sai vuonna 1943, jolloin perustettiin lääketieteellinen tiedekunta ja ennen valtiollistamista perustettiin myös oikeustieteellinen ja yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Kysymys yliopiston sijainnista ja fyysisistä rakennuksista on Turussa tähän päivään asti ollut akuutti. Vares käy huolellisesti

läpi yliopiston rakennuksia koskevat suunnitelmat ja esitetyt vaihtoehdot sekä kykenee pitämään ainakin turkulaisen lukijan mielenkiinnon koko ajan yllä. Pitkään keskusteltu vaihtoehto sijaintipaikaksi oli yli 70 hehtaarin alue Iso-Heikkilässä. Se tuli yliopiston haltuun, kun Alfred Kordelinin Yliopistosäätiölle lahjoittama Kultaranta annettiin valtiovalan käyttöön tasavallan presidentin kesäasunnoksi. Iso-Heikkilän alueella toimi varsin kauan Yrjö Väisälän tähtitorni sekä kemian laboratorio. Siellä sijaitsi myös kasvitieteellinen puutarha, joka myöhemmin siirrettiin Ruissaloon. Iso-Heikkilässä yliopistolle aiheutui ongelmia jopa teiden kunnossapidosta.

Jo ennen valtiollistamista yliopisto oli saanut Yliopistonmääle Aarne Ervin suunnittelemat näytävät rakennukset. Yliopistolla oli jo tuolloin monipuolista toimintaa muuallakin, kuten 1950-luvun lopulta lähtien Kevon tutkimusasemalla ja Saaristomeren biologisella asemalla. Vaikeuksien suuruutta osoittaa kuitenkin se, että komiteamietinnössä vuonna 1950 oli esitetty jopa luonnontieteistä luopumista ja niiden keskittämistä Helsinkiin.

Varhaisten vuosikymmenten osalta Vares mainitsee professorien ohella muutamia ulkomailta tulleita saksan kielen lehtoreita. Ilmeisesti voisi korostaa enemmänkin muun opettajakunnan vähäisyyttä. Esimerkiksi matematiikan professori Kalle Väisälän tieteellinen tuotanto Turussa tyrehtyi lähes kokonaan hänen jouduttuaan miltei yksin vastaamaan kaikesta oppiaineensa piirissä.⁵

Kiinnostava hallinnollinen uudistus tapahtui vuonna 1954, jolloin yliopiston hallitus korvattiin valtuuskunnalla ja konsistorilla. Valtuuskunnan tehtävänä oli entisen talousvaliokunnan sijaan tulleiden taloushallituksen linjausten kontrollointi. Valtuuskuntaan oli saatu tunnettuja talouselämän ja politiikan henkilöitä T. M. Kivimäkeä, Aarre Simosta, Matti Virkkus-

ta ja Johannes Virolaista myöten. Vares ei valtuuskunnan toiminnasta paljon perusta: ”/.../ näyttää toistuneen arvovaltaisten raatien ikuinen varjopuoli: mitä vaikutusvaltaisempia jäseniä, sitä vähemmän todennäköistä, että heillä olisi aikaa oikeasti toimia tehtävässään.”

Ensimmäisen osan lopulla keskeiseen asemaan nousevat 1960- ja 1970-luvun vaihteessa ajankohtaisiksi tulleet opiskelijoiden aktivoituminen, hallinnonuudistus, yliopistodemokratia ja niin sanottu ”mies ja ääni” -vaatimus, jotka koskivat kaikkia Suomen yliopistoja. Vares antaa tasapainoisen kuvan Turun yliopiston professorien ja hallinnon toiminnasta tässä tilanteesta. Nähtävästi hän aivan oikein katsoo, että tuona aikana liikehdintä Turun yliopistossa ei mennyt niin pitkälle kuin Helsingin ja Tampereen yliopistoissa.

Yliopiston alkuvuosikymmenet olivat vahvasti miesvaltaisia, mikä havaitsee jo pelkästään ensimmäisen osan kuvia katselemalla. Vuoteen 1974 mennessä Turun yliopistossa professorin virkaan nimitetyistä naisista Vares mainitsee Hilja Teräskelin (silmälääketiede), Liisi Oterman (tähtitiede) ja Inkeri Vikaisen (kasvatustiede). Muita olivat Inna Koskenniemi (englantilainen filologia) ja Kerttu Saarenheimo (kotimainen kirjallisuus).

Jatkuvan kasvun aika

Myös toisen osan kohdalla keskeinen huomio kohdistuu kasvuun, talouteen ja rakentamiseen, nyt vain entistä suuremmissa mittasuhteissa. Uudisrakennusten ohella Turun yliopistolla on nykyään käytössään eräitä arkkitehtuurin merkkiteoksia. Yliopisto voi käyttää C. C. Gjörwellin suunnitteleman Vanhan Akatemiatalon juhlasalia yhdessä Åbo Akademin kanssa esimerkiksi virkaanastujaisstilaisuuksissa. Juhlasali, jota ei sentään voitu viedä Helsinkiin yliopiston siirron yhteydessä, on yksi Suomen ehdottomasti vaikuttavimmista interiööreistä, johon verrattuna Helsingin yliopiston juhla-

sali nyky muodossaan edustaa C. L. Engelin melko kalvakkaa klassismia (alunperin sali tosin on ollut näyttävämpi). Turun Yliopistosäätiö on puolestaan hankkinut yliopiston käyttöön Tartosta Alvar Aallon pienen mestariluomuksen, Villa Tammekannin, jonka kunnotaminen palkittiin *Europa Nostra*-mitalilla. Erikoista sen sijaan on, että useiden humanististen aineiden käytössä ollut Aarne Ehojoen suunnittelema, 1970-luvun alussa rakennettu Juslenia on 2010-luvun lopussa purettu, vaikka se sopi varsin hyvin yhteen Yliopistonmäellä olevien Ervin rakennusten kanssa, paremmin kuin vuosina 2020–21 rakennettu kolossi.

Yliopisto on vuoden 1974 jälkeen jatkuvasti laajentunut: tiedekuntien joukkoon on edellä mainittujen lisäksi tullut kasvatustieteellinen (kasvatustiede oppiaineena oli aikaisemmin kuulunut yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan), minkä lisäksi yliopistossa on useita erillislaitoksia. Huomatavaa laajentumista merkitsi myös Turun kauppakorkeakoulun liittäminen yliopistoon. Jonkinlainen takaisku koettiin vuonna 1993, jolloin hammaslääketieteen perusopetus vastoin kaikkia odotuksia ja asiantuntijoiden lausuntoja lakautettiin. Asiasta käydystä keskustelusta Vares on rakentanut suoranaisten jännityskertomuksen, jonka yhteydessä varsinkin ministeri Riitta Uosukaisen toiminta joutuu lähes naurettavaan valoon. Uhkana oli jopa koko lääketieteellisen tiedekunnan lopettaminen. Ministeriön harjoittamasta yliopistopolitiikasta ja huonosta suunnittelusta kertoo se, että joitakin vuosia myöhemmin hammaslääketieteen perusopetus jouduttiin kuitenkin palauttamaan.

Paitsi että yliopisto on saanut kauppakorkeakoulun, tavoitteena on 1980-luvulta alkaen ollut insinööri koulutusta varten tekniikan tiedekunta. Tavoite ei pitkään aikaan toteutunut, mutta siinä kuitenkin edistyi (vuoden 2021 alusta lähtien teknillinen tiedekunta onkin ollut olemassa). Yksi

Vareksen noteeraama yhdistämisehdotus sen sijaan ei edennyt lainkaan. Koulutus sosiologian erillislaitos oli vuonna 2001 laatinut raportin, jossa ehdotettiin Turun yliopiston ja Åbo Akademin yhdistämistä ja uuden yliopiston nimeksi ehdotettiin Turun Akatemian. Kun ehdotus sai negatiivisen vastaanoton, laitoksen johtaja Osmo Kivinen loihe lausumaan: ”Voi tietysti olla, että Turussa on 30 vuoden päästä yliopisto näilläkin eväillä, mutta eri asia on, minäkäläinen.” Kaksi vuosikymmentä on kulunut, ja kumpikin yliopisto on voimissaan. Ehdotus osoittaa sen, miten paperilla hyvältä näyttävä voi reaalityodellisuudessa olla jotain aivan muuta.

Hallintoa ja byrokratiaa

Vareksen historiateos on myös esitystä jatkuvasta keskustelusta yliopiston ja ministeriön välillä. Vareksen esityksessä opetusministeriö ja sen ministerit eivät näyttäyty kovinkaan positiivisessa valossa. Esimerkiksi rehtori Osmo Ikola kirjoitti norjalaiselle kollegalleen ”hullusta opetusministeristämme”. Toisinaan asiaan vaikutti myös se, että rehtori ja kansleri Kaarlo Hartialan ja Mikko Niemen välit olivat tunnetusti huonot.⁶ Asetelma olikin pahin mahdollinen: kaksi hallinnosta kiinnostunutta, voimakastahtoista lääketieteen edustajaa vastakkain. Niemen aviopuolison, yleisen kirjallisuustieteen professorin, sosiaalidemokraatti Irmeli Niemen rooli sen sijaan ei tule mitenkään esille. Ministeriöön ylijohdajaksi siirtynyt Irmeli Niemi yritti jopa saada oman professorinvirkansa lopetetuksi – jouduin itsekkin asian tiimoilta kääntymään rehtori Arne Rousin puoleen. Tästä toteutumat- ta jääneestä ehdotuksesta ei liene juuri dokumentoitua aineistoa.

Vares kiinnittää useaan otteeseen huomiota byrokratisoitumiseen, mikä on tietysti koskenut koko yliopistomaailmaa. Tyypillisimmillään tämä tuli esille ”työajankohdentamisjärjestelmän” käyttöön ottamisessa. Turun yli-

opistossa järjestelmä johti psykologian professorin Christina Salmivallin alullepanemaan 500 professorin ja tutkijan nettiadressiin.

Vareksen teoksessa tulevat esille myös yliopistolta milloin mistäkin asiasta vaaditut lausunnot ja niiden tuottama, usein turhauttava ”lausuntotehtailu”. Vares muistuttaa myös ”akateemisesta uuskielestä”, johon kuuluvat ”muutosvastarinta”, ”luopumisoaaminen” ja ”poisvalinta”. Strategioista ja kaiken toiminnan ohjauksesta Vares puhuu sattuvasti hallinnollisena itsetarkoituksellisuutena. Hän tuo muutenkin selvän sanoin esille yliopiston johdon turhautumisen ministeriöstä tulleeeseen ohjaukseen ja vaatimuksiin, mikä on saanut rehtoraatin käyttämään sellaisia ilmauksia kuin ”fokusointikiima” ja ”projektimylly”. Tämä kaikki on tietysti tuttua yleensä suomalaisesta yliopistomaailmasta, mutta yhtä lailla esimerkkejä orwellilaisesta uuskielestä on muualtakin maailmasta.

Kun Vares kirjoittaa Turun yliopiston historiaa sen omasta näkökulmasta, ministeriö ja valtiovalta näyttävät ymmärrettävästi vastapoolina. Voi tietenkin kysyä, missä määrin yliopistot itse omalla käyttäytymisellään esimerkiksi 1960-luvun lopulla osoittivat lyhytnäköisyyttä.⁷ Kokonaisvaltaisempi yliopistopolitiikan historia, joka ottaisi huomioon niin yliopistot kuin valtiovallankin, odottaa vielä kirjoittajaansa.

Suhteita ulkopuoliseen maailmaan

Vaikka jo toimintansa alkuaikoina Turun yliopistolla tai pikemminkin sen professoreilla ja muilla opettajilla oli ollut ulkomaisia yhteyksiä, niiden laajuus ja merkitys on jatkuvasti kasvanut. Samoin ulkomaisten opettajien ja opiskelijoiden osuus on kasvanut. Yliopiston yhteydet etenkin Baltiaan ovat sosialismin kaatumisen jälkeen lisääntyneet. Yliopistohallinnon nykyinen pakonomainen tar-

ve korostaa kansainvälistymistä on sikäli tarpeetonta, että tutkijat ovat aina hakeutuneet myös ulkomaisiin yhteyksiin.

Itse asiassa tilanne on perustamisajankohtaan nähden kääntynyt suorastaan päinvastaiseksi. Yliopiston 2000-luvun alussa tehtyä strategiaa käsitellessään Vares kirjoittaakin, että ”voi huoletta todeta”, miten strategian painotuksissa ”oltiin erittäin kaukana Turun yliopiston alkuperäisten perustajien ajatuksista – suomen kielen ja sen tieteellisen aseman vahvistamisesta”. Jo pelkästään monet historiateoksen jälkiosassa esille tulevat laitosten nimet, jotka ovat lähes kokonaan englanninkielisiä, kertovat suoranaisesta suomen kielen aliarvioinnista. Tilanne on sama Helsingin yliopistossa.

Vares on ansiokkaasti käsitellyt myös Turun yliopiston suhdetta kaupunkiin ja ympäröivään maakuntaan. Varsinkin jälkimmäisestä osasta ilmenee yliopiston vaikutuksen levittäytyminen Varsinais-Suomen ja Satakunnan alueelle monenlaisten yhteistyöhankkeiden, kuten Turku Science Parkin muodossa. Kuitenkin yliopiston professoreiden ja muiden tutkijoiden toiminnasta yhteiskunnallisen vaikuttamisen alueella ja kaupungin kulttuurielämässä jää riittämätön kuva. Otan yhden esimerkin. Turkulaiset professorit ovat vaikuttaneet etenkin lehtikirjoittelun ja kustannustoiminnan alalla. Koskenniemen kulttuuria ja politiikkaa käsittelevät kirjoitukset sanomalehti *Uudessa Auras*sa, *Aura*-niminen kustantamo sekä *Länteen ja Mitä nyt?* -nimiset julkaisut, joihin Paavo Ravila kirjoitti, ovat esimerkkejä Turun yliopiston professorien yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta.⁸ On Turun kannalta hieman noloa, että Ravilan kirjoitukset *Mitä nyt?* -lehdessä mainitaan Matti Klingenin Helsingin yliopiston historiassa mutta ei Turun yliopiston historiassa.

Helsingin yliopiston nimi esiintyy historiategoksen sivuilla usein. Turkulaisten tunnettu katkeruus vuonna 1640 perustetun yliopis-

ton siirtämisestä Helsinkiin on läsnä Vareksenkin esityksessä, jossa ivallisessa mielessä mainitaan eräissä julkaisuissa oleva ilmaus ”Helsingin yliopisto perustettiin 1640 Turkuun”. Oma kiinnostavuutensa olisi ollut sillä, kuinka moni Turun yliopiston professori on siirtynyt Helsinkiin, jolloin Turku on nähty vain portaana merkittävämäksi katsottuun yliopistoon. Klingenin havainnot Turun yliopiston ja Helsingin yliopiston välisistä eroista yhteydessä turkulaisten siirtymiseen Helsinkiin ovat kiinnostavia;⁹ niitä olisi syytä tarkastella myös Turun perspektiivistä. Vaikka virta on käynyt tavallisesti Turusta Helsinkiin, päinvastaisestakin ilmiöstä on esimerkki: Helsingin yliopiston rehtorina toimineesta Jukka Kolasta on tullut Turun yliopiston rehtori. Sen sijaan Vares ei ole maininnut, että Yrjö Väisälän kehotuksesta geofyysikko Eyvind Sucksdorff väitteli Helsingissä.¹⁰ Lienee varsin epätavallista, että professori kehottaa etevää oppilastaan väittelemään toisessa yliopistossa. Vareksenkin mainitsemat niin sanotut matkalaukkuprofessorit lienevät nykyään Turusta lähes kokonaan kadonneet, mikä jo itsessään kertoo yliopiston vakiintuneesta ja arvostetusta asemasta.

Vares mainitsee myös Turun yliopiston ja Åbo Akademin kutsumisen vanhojen eurooppalaisten yliopistojen niin sanottuun Coimbra-ryhmään ja sen Helsingissä herättämästä ihmytyksestä. Vares ei kuitenkaan itse ota tähän kantaa. Perusteena Coimbra-ryhmään kutsumiselle lienee ollut keskeisesti yliopiston sijaitseminen vanhassa yliopistokaupungissa. Kuvaavaa myös on (mitä Vares ei mainitse), että kun Pariisissa juhlittiin Olavi Maununpoikaa, joka oli keskiajalla toiminut Pariisin yliopistossa, paikalla oli Turun yliopiston rehtori Tauno Nurmela rehtorinvittaan sonnustautuneena.¹¹ Lyhyesti mainitaan yliopistossa toiminut, EU:n rahoittama ja nimeämä Jean Monnet -keskus, jonka toiminta loppui 2007. Yli-

malkan oli omituista, että Suomessa on toiminut pieniä kansoja arvostelleen ranskalaisen mukaan nimetty keskus.¹²

Positiivisia ja negatiivisia tapahtumia

Vares on tuonut esille myös muutamia Turun yliopiston historiaan liittyviä kiinnostavia yksittäisiä tapahtumia. Niihin kuuluu lehdistössäkin huomiota herättänyt Mauno Koiviston väitöstilaisuus. Lisäyksenä voi mainita, että Koivisto myöhemmin arvosteli artikkelissaan ”Taidetiedettä” Turussa hyväksytyttä Pekka Mattilan Koskenniemen lyriikkaa käsitellyttä väitöskirjaa ja osallistui *Suomalaisessa Suomessa* taidekriittikkä koskevaan kirjoitteluun.¹³

Kiinnostava on myös kuvaus yliopiston päärakennuksen seinässä olevan, Suomen tunnetuimpiin kuuluvan inskription ”Vapaan kansan lahja vapaalle tieteelle” synnystä. Eri vaihtoehtojen pohjalta lopullisen muodon sille antoi yliopiston entinen rehtori Koskeniemi. Ehdotetut mutta torjutut latinankieliset ehdotukset ovat luetavissa Perälän teoksesta samoin kuin sekin kuriositeetti, että rehtori Osmo Järvi oli Suomen itsenäisyyden 40-vuotisjuhlaan liittyen ehdottanut yliopiston nimen muuttamista Suomen Itsenäisyyden Yliopistiksi.

Yliopiston, kuten minkä tahansa muun organisaation, toimintaan on voinut liittyä taloudellisia väärinkäytöksiä, epäsuotavaa ja epäeettistä toimintaa, plagiointia, alkoholiongelmia ja juonittelua. Vares ei ole ryhtynyt niitä lähemmin kaivelemaan lukuun ottamatta ICT-keskuksen (Informaatio- ja viestintäteknologiakeskuksen) ristiiriitoja ja vuosituhannen vaihteessa tapahtunutta neurologian professorin Urpo Rinteen tapausta, jossa kysymys oli tutkimusrahoitukseen liittyvistä väärinkäytöksistä. Rinteen tapaus ei ole suinkaan ainutkertainen suomalaisessa yliopistohistoriassa. Rahan houkuttuksille alttiita näyttävät olleen nimenomaan lääketieteen edustajat.

Tavalla tai toisella epäilyttäviä tapauksista voisi lisäksi mainita äidinkielen didaktiikan erään apulaisprofessorin tavan ostattaa kirjojaan opiskelijoilla, mistä myös lehdessä kirjoitettiin.¹⁴ Kiistanalaisista virantäytöistä Vares antaa joitain esimerkkejä, kuten ensimmäisessä osassa edellä mainitun arkeologian viran ohella suomen kielen professuurin Heikki Ojansuun jälkeen ja jälkimmäisessä osassa Eduskuntatutkimuksen keskuksen johtajan viran. Sen sijaan on jäänyt mainitsematta, miten niin sanotun kolmikannan aikana yhdessä apulaisprofessuurin täyttämässä 1980-luvun alussa opiskelijoiden ja keskiryhmän edustajien äänillä oli ratkaiseva osuus.¹⁵

Yliopistohistorian ongelma-kohtia

Turun yliopiston historian huomattavin ongelma liittyy yliopistossa harjoitetun tutkimuksen ja siellä toimineiden tutkijoiden työn huomiointiin muidenkin kuin rehtoreiden ja kanslerien osalta, joiden toimintaa on esitelty erityisissä henkilöprofiileissa. Ensimmäisen ja toisen osan välillä vallitsee jonkinasteinen epätasapaino. Ensimmäisessä osassa yksittäisten tutkijoiden osuus on melko suuri. Toisessa osassa se on käynyt ymmärrettävästi mahdolltomaksi yliopiston laajentumisen seurauksena. Vares on ratkaissut ongelman siten, että hän rajoittuu esittelemään tiedekuntia ja jossain määrin niiden oppiaineita menemättä lähemmin yksittäisiin tutkijoihin. Vares on puolustellut menettelyä sillä, että tieteiden moninaisuuden takia hänellä ei olisi ollut riittävää asiantuntemusta eikä toisaalta perusselvityksiäkään ole riittävästi.

Tauno Perälä oli omaan historiateokseensa kerännyt paljon aineistoa myös yksittäisistä professoreista ja opettajista, mutta sekin on puutteellista. Vares mainitsee-kin yliopiston oman oppihistorian tarpeellisuudesta. Puolustelut ovat täysin ymmärrettäviä, mutta jotain tutkimuksen huomioon ottamiseksi

si olisi silti voitu tehdä hyödyntämällä esimerkiksi Päiviö Tommilan toimittamaa neliosaista *Suomen tieteen historiaa*, haastatteleamalla enemmän eri oppiaineiden edustajia ja käyttämällä hyväksi muuta olemassa olevaa Turun yliopistoa koskevaa kirjallisuutta.

Yksittäisiä saavutuksia tutkimuksen alalla sekä keskeisiä projekteja on tietenkin mainittu, kuten esimerkiksi ksyliitoli-tutkimus, Amazonasin alueen tutkimus, siirtolaisuustutkimus, pikkuplaneettojen etsiminen, fotosynteesin tutkimus ja lääketieteellinen syklotroniprojekti (yhteistyöhanke Åbo Akademin ja TYKSin kanssa). Aerobiologian yksikön siitepölytiedotukset ovat kaikkien tiedossa.

Eri oppiaineiden ja oppiaineryhmiä esitellyssä on epätasapainoa ainakin humanistisen tiedekunnan osalta. Alkuaikojen germaaninen filologia ja Tauno Nurmelan ansiosta romaaninen filologia ovat kyllä esillä, mutta muuten vieraiden kielten osuus on jäänyt vähäiseksi eikä klassillisesta filologiasta, jossa on tutkittu esimerkiksi papyruksia, sanota juuri mitään. Kysymys ruotsin kielen apulaisprofessuurin lakkauttamisesta kyllä on saanut tilaa. Kulttuurihistorian oppiaineelle on annettu varsin näyttävä osuus, tosin ansaitusti senkin takia, että se oli lajissaan ensimmäinen Suomessa. Oppiaineiden ja tiedekuntien esitelyjen epätasapainoa osoittaa myös esimerkiksi pitkä luettelo oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusaiheista, kun muista tiedekunnista vastaavaa luetteloa ei ole.

On myös ilmeistä, että *Turun yliopiston historia* ei riittävästi tuo esille *universitas*-ajatusta, toisin sanoen ajatusta yliopistosta opettajien ja opiskelijoiden yhteisönä. Opiskelijoita ei ole täysin unohdettu, mutta Varesen esityksen rinnalla on syytä ainakin lukea Ketosen edellä mainittua teosta samoin kuin tutkimuksen ja tutkijoiden osalta Perälän historiateosta.

Klinge on Helsingin yliopiston historiassa valaissut laajalti yliopistoon liittyviä seremoniaalisia

käytänteitä ja akateemista symboliikkaa. Varesen esityksestä tämä puoli on jäänyt vähäiseksi. Pierre Bourdieuun tunnettu teos *Homo academicus* (1984) tai esimerkiksi Françoise Waquet'n *Respublica academica. Rituels universitaires et genres du savoir* (2010) eivät sisällä Varesen lähdekirjallisuuteen. Vaikka Turussa on noudatettu paljolti samanlaisia muotoja kuin Helsingissä, jotain asiasta olisi toivonut tässäkin yhteydessä.¹⁶ Professorien taustoja – puhumattakaan Klingen käsittelemistä professorien osoitteista ja asunto-oloista – ei ole myöskään lähemmin selvitetty.

Lähdekirjallisuudesta

Turun yliopiston historia sisältää huomattavan paljon melko laajojakin sitaatteja rehtoreiden puheista, strategiateksteistä ja erilaisista lausunnoista. Joukossa on myös sitaatti nimeltä mainitsemattoman arkkipiispan (= Aleksi Leh-tonen) puheesta, jonka mukaan Turku oli kutsuttu Suomen Oxfordiksi. Sitaatit ovat monessa suhteessa valaisevia, mutta niitä olisi voitu lyhentää ja esittää pääkohdat referaatteina. Olemassa olevaa lähdekirjallisuutta ei kuitenkaan ole riittävästi hyödynnetty. Kansleri Nurmelan muistelmatyypisiä esseitä sisältävissä teoksissa olisi kuitenkin myös Turun yliopistoa koskevaa aineista. Valitettavana pidän sitä, että professori Timo Toivosen muistelmateosta *Varovainen kapinallinen Turun yliopistossa 1963–1972* (2014) ja hänen kirjoittamaansa turkulaista yliopistoväkeä ja intelligentisijaa koonneen kuuluisan Hämeenportin ravintolan historiikkia *Hämeenportin tarinoita* (2011) ei ole otettu huomioon. Niissä olisi paljon sellaista kiinnostavaa aineista, josta virallisen yliopiston historia ei kerro. Yksittäisten tutkijoiden toiminnasta ovat kirjoittaneet esimerkiksi Timo Tarmio (2000) ja Timo Niitemaa (2010).

Erikoista on se, että mukana ei ole Maija Mäkikallin ja Ulrika Gräggin toimittamaa teosta *Moderni*

Turku 1920- ja 1930-luvuilla / Det moderna Åbo under 1920- och 1930-talen (2004), joka havainnollisesti osoittaa, miten moderni kaupunki Turku monessa suhteessa oli sotienvälisenä aikana. Sitä paitsi *Moderniin Turkuun* sisältyy Kari Teräksen artikkeli ”Turkulainen suomenkielinen liikemiesverkosto taloutta ja kulttuuria modernisoimassa”, joka sivuaa myös Turun yliopiston historiaa. Edellä mainittu kirjaston historiikki ei myöskään sisälly käytettyyn kirjallisuuteen. Suomalaista yliopistopolitiikkaa yleensä käsittelevästä kirjallisuudesta jää kaipaamaan esimerkiksi Oiva Ketosen teosta *Arvovallan politiikkaa* (1986).¹⁷

Eräiltä pienemmiltä puutteilta ja epätäsmällisyyksiltä ei ole vältytty. Teoksessa ei ole huomioitu taidehistorian professori Aimo Reitalan toimintaa yliopiston tilojen ja ulkoisen kuvan kohentamiseksi. Kesäyliopistoa on käsitelty yliopiston erillislaitoksena, vaikka se on pitkään ollut oma kokonaisuutensa. Koskenniemen professuurin nimike on kolmessa eri muodossa. Kiireestä kertovat myös eräiden nimien virheelliset muodot. Toisen osan sivulla 214 oleva kuva opintokirjan aukeamasta osoittaa, että kyseessä oleva opiskelija opiskeli kulttuurihistorian ohella myös kirjallisuustiedettä. Kun saman osan sivulla 325 kerrotaan, että Taideaineiden laitos mainiosti itseään maan monipuolisimpana, jää mainitsematta, että mainos oli virheelinen, sillä Helsingissä vastaavalla laitoksella oli laajempi skaala, johon kuuluivat omina oppiaineinaan Turusta puuttuneet teatteritiede ja estetiikka.

Historiateos on selkeästi ja havainnollisesti kirjoitettu, joskin kieliasussa eräine maneerimaisine toistoineen (jatkuvasti esiintyvä toki-sana) on joitain kiireen merkkejä. Esitystä keventävät eräät pikantit yksityiskohdat ja kuriositeetit. Vares muistuttaa esimerkiksi rehtorin katsauksesta vuodelta 2004, jonka mukaan Tuorlan observatorioon oli säilötty osa ”kek-sijänero” Grote Reberin tuhkas-

ta. Alaviitteessä Vares on kirjannut myös kansleri Hartialan loukkautumisen sen takia, ettei Yliopistosäätiö ottanut hänen muistelmateostaan kustannettavaksi. Teokseen liittyy monipuolinen, suorastaan ylenpalttinen kuvitus. Jälkimmäisen osan lukuisista kuvista, joissa yliopiston tiloissa esiintyy tyytyväisen näköisiä opiskelijoita, olisi tosin muutama voitu korvata esimerkiksi kuvilla merkittävistä tutkijoista ja vaikkapa heidän tutkimustensa kansilehdillä, jolloin mukaan olisi saatu lisää yliopiston oppihistoriaa. *Turun yliopiston historia*, jonka ulkoasusta on vastannut Henri Terho, on kirjapainotaidon näytteenä poikkeuksellisen upea. Teos onkin paitsi yliopiston historia, myös sen juhla-kirja.

H. K. RIIKONEN

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen professori (emer.). Hän toimi apulaisprofessorina ja vt. professorina Turun yliopistossa vuosina 1979–93.

Vitteet

- 1 Maantieteen professorilla Oiva Tuomisella oli tapana viedä ensimmäisen vuosikurssin opiskelijat seitsemän kukkulan kierrokselle. Heli Hurmeen sähköposti 1.1.2021 HKR:lle.
- 2 Ks. Tauno Perälä, *Turun yliopisto 1920–1939*. Turku: Turun yliopisto, 1970, s. 44–45; Jouko Grönholm, *Kirjojen Turku*. Turku: Viestintäpalvelu Meseta, 2020, s. 265–267.
- 3 Leena Rossi, *Perinteitä ja persoonia. Juhlakirja Turun yliopiston täyttäessä 75 vuotta*. Turku: Turun yliopisto, 1995, s. 52–53.
- 4 Ks. tarkemmin Olli Lehto, *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Helsinki, Otava, 2004, s. 356–358, 360–362.
- 5 Ks. Lehto *op.cit.*, s. 373–377.
- 6 Opetusministeriön historiasa (osa 6, 1993) ei Hartialan ja Niemen antagonismista mainita mitään; Hartiala on esillä vain ohimennen urheilulääketieteen yhteydessä.
- 7 Ks. Oiva Ketonen, *Arvovallan politiikkaa*. Helsinki: WSOY, 1986, s. 167–171 ja passim. Vrt. myös

- 8 Ks. esim. Grönholm, *op.cit.*, s. 149–158.
- 9 Matti Klinge ym., *Helsingin yliopisto 1917–1990*. Helsinki: Otava, 1990, s. 225 ja 291.
- 10 Heikki Nevanlinna, *Geofyysikko Eyvind Sucksdorff – havaintojen taituri*. Helsinki: Suomen Tiedeseura, 2018, s. 61.
- 11 Timo Tarmio, *Päin nousevan Suomen rantaa. Tutkijaprofilleja Turun yliopistosta*. Turku: Kirja-Aurora, 2000, s. 20.
- 12 Max Jakobson, *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Helsinki: Otava, 2001, s. 113–115.
- 13 Ks. Grönholm, *op.cit.*, s. 129–132.
- 14 *Turun Ylioppilaslehti* 7/1993.
- 15 Osmo Ikola, *Oppia ikä kaikki. Muisteloita yliopistomiehen taipaleelta*. Turku: Turun Sanomat, 1993, s. 121.
- 16 Ks. esim. Rossi, *op.cit.*
- 17 Oiva Ketosen kirjasta ks. Mikko Niemen laaja arvostelu *Helsingin Sanomat* 15.7.1986.